

AZƏRBAYCANDA TERRORA QARŞI MÜBARİZƏ TARİX VƏ MÜASİRLİK KONTEKSTİNDƏ

(əvvəl 2, 3 və 4 oktyabr tarixli saylarımızda)

Həmin vaxt “П-ский” imzası ilə “Terror haqqında” başqa bir məqalə də dərc olunmuşdu. Müəllif terrorun qaçılmaz iş olması ilə bərabər, həm də faydasını xüsusi qeyd edirdi. Terrorun baş verməsinin meyarı kimi məqsədyönlülük fikri irəli sürülürdü. O, Rusiya anarxistlərinin terror aktlarını iki kateqoriyaya böldü: “*motivli*” və “*motivsiz*” terror aktları. Anarxistlər motivli terror kateqoriyasına cəmiyyətdə tanınan, məşhur insanların törətdikləri böyük haqsızlıqlara, cinayətlərə görə öldürülməsi, motivsiz terrora isə hər hansı burjuva məkanına, o cümlədən kafe və restorana və s. ictimai məkana bomba atmaq, xırda burjuaziyaya mənsub insanların, fəal olmayan düşmənlərin, az tanınan adamların öldürülməsi faktını aid edir, ancaq bu formanı, prinsipcə, müsbət qarşılamırdılar.

“Буревестникъ” jurnalının açdığı müzakirədə iştirak edən tanınmış anarxist Maksim Dubinski isə “Bizim vəzifələr” adlı məqaləsində yazırdı: “Anarxizm hakimiyyəti və dövləti bütün təzahür formalarında inkar etməkdir”. O, dövlət strukturlarını ixtisaslaşdırılmış zorakılıq orqanları, dövlətin özünü isə təkmilləşdirilmiş zorakılıq orqanı adlandırırdı. Sosial təmayüllü inqilabları, sosialist-dövlətçiləri qəbul etmirdi, onları xəstəliyə bənzədir və belə bir sual verirdi: “Məgər xəstəliyi orqanizmə xeyir verəcək bir funksiyaya çevirmək olar? Xəstəlik məhv edilməlidir, bu, tarixi zərurətdir”.

Anarxist Y.Yefimov isə “Ağrılı məsələ” məqaləsində terroru “sinfi mübarizə üsulu” adlandırır və qeyd edirdi ki, cəmiyyətdə iqtisadi-siyasi bərabərsizlik, ədalətsizlik hökm sürdükcə, terror da davam edəcək və sinfi mübarizənin yaratdığı imtiyazlardan istifadə edənlər ondan könüllü əl çəkmək istəmədikləri üçün terrora əl atırlar. Onun qənaətinə görə: “... terror əməkçi insanların ən amansız və qəddar düşmənlərini dövriyyədən çıxarmaq, fəhlə sinfinin istismarçılarını cilovlamaq, onlarda müəyyən qorxu hissi yaratmaq və onlara cinayətlərinin cəzasız qalmayacaqlarını xatırlatmaqdır. Nəhayət, terror aktı fəhlələri inqilablaşdırır, onları mübarizəyə səsləyir”. Y. Yefimov da “motivsiz terroru”

qəbul etmir, hətta onun əks-təbliğət olub sinfi mübarizə işinə ziyan vuracağını bildirirdi: axı, ictimai yerdə burjuaziyadan başqa, digər orta təbəqənin, əməkçi insanın, istismar etməyən sosial təbəqənin nümayəndəsi də ola bilər. Y.Yefimov fərdi terroru dəstəkləyirdi, onun fikrincə, terror sinfi mübarizədə anarxistlərin yoluna əngəl olanları bir-bir aradan götürüb, özlərinə yol açmaq üsuludur.

“Бунтарь” jurnalı da bir neçə il sonra bu mövzuya münasibət bildirmişdir. Burada dərc olunan silsilə məqalələrdə o tip terror “*terror xatirinə terror*” deyə təsnifləndirilmiş, onun kütlə tərəfindən “əbədi əzabkeşlərin” “əbədi xoşbəxtlərə” qarşı aktı kimi qəbul edilməsi qənaəti vurğulanmışdı.

Göründüyü kimi, çar Rusiyasının müxalifətçi dairələrində siyasi qəsdə münasibət müxtəlif olmuşdur. Bu tendensiya dövrün ədəbi-mədəni mühitində də hiss edilirdi. O dövrün tanınmış yazıçısı Leonid Andreyev bağ evini terrorçular üçün sığınacaq etmişdi. Məşhur yazıçı Maksim Qorkinin Moskvadakı şəhər mənzilindən terrorçular bomba hazırlamaq üçün laboratoriya kimi istifadə edirdilər. M.Qorki terrorçulara maddi yardım da göstərirdi. Rusiyanın liberal düşüncəli elm adamları, pedaqoqlar, həkimlər, hüquqşünaslar arasında terrorçulara maliyyə yardımları toplanır, sığınacaq yerləri verilir, silah və partlayıcı əşyaları gizlətməkdə, saxta sənədlər hazırlamaqda onlara havadarlıq edilir və bütün bunları özlərinin vətəndaşlıq borcu kimi dəyərləndirməyə çalışılırdı. Həmin vaxtlar Rusiya cəmiyyətində zorakı mübarizə üsuluna böyük rəğbət hiss olunurdu. Bu məsələdə dolayısı ilə hakim dairənin də müəyyən rolu vardı. Çünki hakim dairə ekstremizm və inqilabi terrorun qarşısında aciz qalmasının səbəbini öz düşməninin gücünü böyütməklə siqortalayır. Beləliklə də, əslində terror və terrorçunun nüfuzu artırdı. Hakimiyyət dairələri terrora “inqilabi mübarizə forması” adı verməklə, ictimaiyyət isə terrorçunu “əzabkeş” məqamına yüksəltməklə törədilmiş aktın və terrogen situasiyanın cəmiyyətdə ciddi səviyyəyə çatdığını etiraf etməli olurdular. Bu yolun yolçuları gənc qızların sevda arzusu və məhəbbəti idi.

İctimai-siyasi durumdakı bu cür vəziyyət imperiyanın hüdudlarında məhz siyasi tətillər, nümayişlər etmək ehtirasını, mövcud qanunlara tabe olmamaq, quldurluq, yolkəsənlik etməklə hakim dairəni güzəştə doğru aparmaq məqsədini gücləndirirdi. Dövrün inqilabçı-siyasətçiləri arasında terroru dəstəkləməyən təbəqə də var idi.

Rusiyadan Azərbaycana gələn müxtəlif radikal qrup mənsubları, xüsusilə də onların arasına sızmış erməni əsilli separatçılar burada monarxiyanın əsaslarını dağıtmaq şüarlarına sığınaraq, “erməni məsələsi”nin reallaşması məsləki yolunda fəaliyyət göstərir, regionda yayılan inqilabi ideyaları realizə etmək üçün terror əməllərindən geniş istifadə edirdilər. Hadisələr sürətlə milli-dini rəng almağa doğru irəliləyirdi. Terror bu müstəvidə erməniçi tərəfin ən çox tətbiq etdiyi taktika idi.

Çar Rusiyasında həm iqtidar, həm də müxalif qüvvələr “erməni amili”ndən faydalanaraq regionda hərbi-siyasi niyyətlərini həyata keçirməkdə ısrarlı olduqları üçün erməni separatçılığına loyal münasibət bəsləyirdilər. Erməni şovinistləri də bu durumdan azərbaycanlılara qarşı özünəməxsus məkrə istifadə edirdilər. Azərbaycan elitasının yaratdığı “Difai” təşkilatının çar gizli polisi ilə erməniçi silahlı dəstələrin gizli ittifaqına qarşı qətiyyətli fəaliyyəti Azərbaycanda erməni terroruna qarşı mübarizə tarixində xüsusi yer tutur.

Qeyd edək ki, “Difai” 1917-ci ildə fəaliyyətini dayandırdıqdan sonra erməni terroru yenidən siyasi-hərbi sərbəstlik hiss etməyə başlamışdı; bu sərbəstlik erməniçi silahlıların bolşevik silahlı dəstələrinin hər tərəfli köməyi ilə 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Azərbaycanda etnik və dini mənsubiyyətinə görə kütləvi qırğınlarla nəticələnmişdir. Azərbaycanlıların genosidinə rəhbərlik edən S.Şaumyan bu qırğında daşnakçı hərbi birləşmələrin və terrorçuların gücündən tam faydalanmışdı. O, törətdiyi dəhşətli cinayətdən cəmi iki həftə sonra - aprelin 13-də Leninə məktub yazaraq haqsız qanlar bahasına qazandığı hakimiyyəti möhkəmlətmək üçün ondan pul yardımı və rabitə-ötürücü radiostansiya istəmişdi. S.Şaumyanın başçılığı ilə Azərbaycanda törədilən genosiddə xüsusi amansızlıq göstərən terrorçu Daşnak

sütyun partiyası az sonra növbəti dəfə bolşeviklərə xəyanət etmiş, eser və menşeviklərlə koalisiyaya girərək ingilis hərbi qüvvələrini Bakıya dəvət etmişdi. Siyasi xəyanətə baxmayaraq, Lenin daşnaklarla milli-mənəvi ittifaqda olan Şaumyana cavab məktubunda (14 may 1918-ci il) bolşeviklərin erməni terrorçu qüvvələrdən faydalanmaq taktikasına müsbət yanaşmışdır: “Əziz yoldaş Şaumyan!.. Sizin möhkəm və qəti siyasətinizə məftunuq. Bacarıb həmin siyasəti, indiki çox çətin vəziyyətin şəksiz tələb etdiyi çox ehtiyatlı bir diplomatiya ilə birləşdirin, - onda biz qalib gələrik”.

Beləliklə, imperiyada yaranmış xaosdan maksimum yararlanmaq niyyətində olan erməni şovinistləri terror aktları vasitəsilə azərbaycanlılar arasında qorxu yaradır, “Güllənin dili”, “Yaşasın zorakılıq və ölüm” başlıqlı intibahnamələr yayaraq onları yaşadıkları torpaqlardan köçməyə məcbur edib, boşalmış el-obaya sahib çıxırdılar. Vətənləşmək siyasi romantikası erməniçi ictimai-siyasi həyatın əsas məqsədi və son mənasına çevrilmişdi. Ermənilər üçün yeni olan neft biznesində yerli iş adamlarını aradan götürərək bu sahədə xüsusi qüvvəyə çevrilmək üçün reketçilik və terrorçuluğa başlanılmışdı. Həmin dövrdə Azərbaycanda da “iqtisadi terror” (fabrik-zavodlarda yanğınlar törədilir, bahalı dəzgahlar qəsdən sındırılır, iri burjuazıyanın xüsusi mülkiyyətinə hücumlar təşkil olunurdu; bu cür özbaşınalıq o həddə çatmışdı ki, hətta rusiyalı anarxistlər də Bakıda bu cür tərxiatla məşğul olan erməni əsilli anarxistləri tənqid edirdilər) deyilən bir terror növü geniş yayılmışdı.

Həmin dövrdə hər partiyanın strukturunda “Terror şöbəsi”nin olması həmin partiyanın nüfuzu və imkanlarının göstəricisi kimi qəbul edilirdi. Siyasi imic məsələsi o həddə çatmışdı ki, formal olsa da, partiya təşkilatının tərkibində terrorçular saxlamaq vacib idi. İctimai-siyasi hadisələrin inkişaf tendensiyasına uyğun olaraq bəzi Azərbaycan siyasi partiyaları terror üsulundan, ümumiyyətlə, imtina etmişdilər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə “Ədalət”, “Hümmət”, Qafqaz Diyar Komitəsinin rəyasət heyətləri və Bakı Komitəsi Bürosu 1 dekabr 1919-cu il tarixli

birgə iclasında yerli hakimiyyət orqanlarına qarşı terror törətməyin əleyhinə qərar çıxarmışdılar.

AXC-nin rəhbərliyi də terrorun əleyhinə çıxan siyasətçilər olmuşdur. Azərbaycan da milli azadlıq hərəkatının görkəmli nümayəndəsi Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin Stalin ilə dialoqu fonunda Azərbaycan dünyagörüşündə terrora olan müxalif baxışı duymaq mümkündür. O yazırdı: “Mən terrorun bir sistem olaraq faydalı olduğunu düşünmənin doğru olmayacağını izah etmək istədim. Fransa inqilabından bəzi misallar gətirməyə başladım.

O, bir az dinlədi və:

- Yox, - dedi, - yanılırsınız, terrorun, hələ kütləvi terrorun tarixdəki rolu mühümdür. Biz bolşeviklər, təbii ki, şəxsi terroru qəbul etmirik. Bunun faydası yoxdur. Bu, eserlərin sistemidir. Fəqət kütləvi terror başqa, onu qəbul və tətbiq edəcəyik. Bunun faydası isə şübhəsizdir, - deyə davam etdi.

- Bir adamı öldürməkdən, əlbəttə, bir şey çıxmaz; bir çox adamı birdən öldürmək ki, kütləvi bir təsiri olsun, - dedi və əlavə etdi: “Biz terbiyə etmək üçün xalqa kütlə halında təlim verəcəyik, bu təlimatımıza asanlıqla uymaları üçün onları lazım gəlsə kütlə halında cəzalandıracağıq”.

Ümumiyyətlə, XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünya miqyasında müstəmləkəçilik əleyhinə, milli muxtariyyət uğrunda hərəkatlar baş qaldırılmışdı. I Dünya müharibəsi (DM) ərəfəsində və ondan sonra silahlı üsyan hazırlamaq haqqında ictimai-siyasi düşüncələr daha geniş yayılmışdı. Bu tip siyasi ambisiyalar fonunda terrorçu təşkilatlar yaratmaq “dəb” formasına çevrilmişdi. XIX əsrin sonları - XX əsrin əvvəlləri Avropa qitəsi ilə yanaşı, dünyanın digər yerlərində də yüksək mənəb sahiblərinə qarşı qəsdlər törədilirdi. XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq terror mübarizə üsulu kimi faşist qrupları arasında da geniş yayılmağa başlamışdı. Ümumdünya ictimai-siyasi prosesində siyasi partiyalar, parlament təsisatları yaratmaq meyli gücləndikcə, gizli sərt güclə mübarizə forması tədricən özünün ilkin xarakterini - “fərdlərə qarşı” taktikasını dəyişirdi, çünki bu üsul artıq səmərəli metod hesab olunmur-

du. Lakin 1934-cü ildə Fransanın baş naziri Bartunun ölümündə dörd ölkənin “əli” müəyyənləşdirildiyi üçün bir sıra beynəlxalq qərar və qətnamələr qəbul edilmiş, beynəlxalq terrorçuluğun yayılmaması üçün dünya birliyi təcili müvafiq tədbirlər görməyə çağırılmışdır. Həmin dövrdə bəzi ölkələr terrorun qarşısını almaqda müəyyən işlər görməyə başlamışdılar. Digərləri isə, əksinə, terrora dəstək verməkdə ısrarlı idi. Bu gün dünyaya dəhşətlər yağdıran müasir dövrün ikili standartlar paradoksinin əsası, həmin günlərdən güc almaqdadır.

Və XX əsrin ortalarından terrora solçuluq elementi kimi baxılmışdır. Lakin onu milli azadlıq uğrunda mübarizənin bəzi formaları ilə, etnik özünümüdafiə elementi ilə eyniləşdirən müəlliflər də vardır. I DM-dən sonra isə terrora aid qruplar sağçılar və separatçılardan, hətta həmin dövrün nasional-sosializm ideologiyalı təşkilat və dövlətlərindən dəstək görmüş, kömək almışlar. Bu tipli əlaqələrin tərkibində şovinist hissləri coşurmaq istiqaməti güclü idi. Bolşeviklər I DM-də çar Rusiyasının hərbi-siyasi səbatsızlığından istifadə edərək 1917-ci ilin noyabr ayında “Bütün hakimiyyət sovetlərə” şüarı ilə silahlı çevriliş etmişdilər. Bunu “qəsd” adlandıran menşeviklər və eserlər sovet hökumətini tanımamış və onunla mübarizədə terror dan da faydalanmışlar. 30 avqust 1918-ci ildə V.İ.Leninə qarşı qəsd törədib onu yaralamış, başqa bir dövlət adamı M.S.Uritskini isə qətlə yetirmişlər. Bolşeviklər də opponentləri ilə mübarizədə bu formadan çəkinmək fikrində deyildilər. Beləliklə, 2 sentyabr 1918-ci ildə Ümumrusiya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin iclasında “burjuaziyaya və onun əlaqələrinə qarşı kütləvi qırmızı terror” siyasi devizi ilə mübarizə elan edilmişdi. Və siyasi leksikona “qırmızı terror” deyilən yeni ifadə daxil olmuşdu.

Beləliklə, terrorun oxşarlar sistemindən terrorun özünə keçid arasında kompleks bağlılıqlar özünüifadə mərhələsinə keçmişdi. Bu mərhələnin təzahür formalarına Azərbaycan coğrafiyasında da rast gəlinmişdi. Azərbaycan “qara terror”a qarşı mübarizəyə başlamaq ərəfəsində idi.

Elçin CABBAROV,
filologiya elmləri namizədi.